

KOSZOVÓ: ELEMZÉSEK ÉS DOKUMENTUMOK

SZILÁGYI IMRE

Szerbia viszonya a Koszovó-problémához *1999 júniusáig*

SZerbia 1389-ben a nevezetes rigómezei (azaz Koszovó Polje-i) csatában szenvedett hosszabb távon súlyos következményekkel járó vereséget a terjeszkedő török birodalomtól, de a szerb közgondolkodásban Koszovó (a szerb nemzeti retorikában: Koszovó és Metohia, rövidítve Koszmet) csak a 19. század második felétől kapott kiemelkedő szerepet. Egyrészt azért, mert történelme során ekkor szervezték meg először (a törökök) önálló közigazgatási egységként. Másrészt azért, mert az 1878-as berlini egyezmény értelmében a török birodalomtól függetlenné váló Szerbia egyik fő célkitűzése a szerbnek tekintett területek visszaszerzése volt, s ebben Koszovó különleges fontossággal bírt. Nem csak azért, mert területén valóban fontos és jelentős művészeti értéket képviselő szerb középkori egyházi létesítmények találhatók, s nem is csak azért, mert ásványkincsekben gazdag. Hozzájárult ehhez az is, hogy a terület demográfiai arányai a 15. századtól kezdve a különböző irányú migrációs folyamatok eredményeképpen a szerbek kárára változtak. Olyannyira, hogy amikor a szerbek és albánok közötti ellenségeskedés következményeként 1878 és 1912 között mintegy 60 ezer szerb kényszerült arra, hogy elhagyja Koszovót, a szerbek kisebbségbe kerültek,¹

¹ Csaplár Krisztián–Seres Attila: Délszláv-albán erőviszonyok az Oszmán Birodalomban. *História*, 2007. 2. 11–17. itt: 11. Bíró László szerint (Koszovó Jugoszláviában. *História*, 2007. 2. 17–21. itt: 17.) viszont a szerbek már a 17–18. századi migrációs és demográfiai folyamatok következtében kisebbségbe kerültek. A koszovói etnikai viszonyokról, a migrációkról, illetve az ezekről szóló vitákról lásd még: Clewing, Konrad: Mythen und Fakten zur Ethnostruktur in Kosovo – Ein

s a számukra kedvezőtlen demográfiai folyamatok a 20. század során fölgyorsultak. Mindezt érzelmileg erőteljesen motiválta, hogy a romantikus szerb nemzeti ideológia mozgósító erőként használta fel a rigómezei csata köré kiépülő mitológiát. Az említett tények és a nemzeti mitológia eredményeképpen a szerb közgondolkodásban Koszovó területe szentnek, az ott élő albánság ellenséges etnikumnak számít(ott).² Az ellenséges érzület a külvilág számára mindenekelőtt az 1912-es balkáni háború folyamán gyakorolt szerb kegyetlenkedések idején vált nyilvánvalóvá.³

A rövid 20. század nagyobbik részében szerb hatalmi dominancia érvényesült Koszovóban, ez azonban az 1960-as évek második felétől súlyos sebeket kapott. Szerb szempontból elfogadhatatlan volt, hogy az albánok 1968-ban, majd 1981-ben köztársasági státuszt követeltek maguknak. Amíg ugyanis az egyik legfontosabb nyugati elemző (Monica Beckman-Petey) úgy vélte, a jugoszláv alkotmány preambulumban foglaltak ellenére⁴ sem egyértelmű, hogy az egyes jugoszláv tagköztársaságok kiválhatnak-e a föderatív államból, s ezért szerinte nem kell félni attól, ha Koszovó köztársasággá válik,⁵ addig szerb meggyőződés szerint a köztársasági státuszt elnyerő Koszovó felléphetett volna az elszakadás igényével.⁶

Sőt, a szerb értelmiségiek egy része, köztük a 2000 óta kulcspozíciókat betöltő Vojislav Koštunica, még azt a széleskörű autonómiát sem tekintette elfogadhatónak, amit az 1974-es szövetségi alkotmány biztosított a szerb tartomány számára. A jogi egyetem doktorátusát éppen akkor

gesichtlicher Überblick. in: Clewing, Konrad-Reuter, Jens (koord.): Der Kosovo Konflikt. Ursachen – Akteure – Verlauf. Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit: München, 2000. 17–63.

² Sundhaussen, Holm: Kosovo: Eine Konflikts-geschichte. in: Clewing, Konrad-Reuter, Jens (koord.): i. m. 65–88. itt: 71–72.; Reuter, Jens: Serbien und Kosovo – Das Ende eines Mythos. In: uo., 139–155. itt: 142–144., 149. Az albánokkal szemben 1878 és 1989 között megnyilvánuló szerb álláspontokról és magatartásról lásd: Korsika, Bojan (glavni urednik): Srbija i Albanci. Časopis za kritiko znanosti: Ljubljana, 1989. 1–3. knjiga.

³ Konfliktus egy évszázaddal ezelőtt. *História*, 2007. 2.16.

⁴ Jugoszlávia nemzetei, minden nemzetnek az elszakadás jogát is magában foglaló önrendelkezési jogából kiindulva... *A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmánya*. A JSZSZK Hivatalos Lapja: Belgrád, 1974. 7.

⁵ Beckman-Petey, Monica: *Die jugoslawische Föderalismus*. R. Oldenbourg Verlag: München, 1990. 128–131.

⁶ Vučinić, Milan: Zašto Kosovo ne može da bude republika. NIP Poslovna Politika: Beograd, 1990. 218–219.

megszerző Koštunicát 1974-ben pont azért távolították el egyetemi állásából, mert ellenezte az említett alkotmány preambulumban foglaltakat, illetve az autonóm tartományoknak biztosított széleskörű jogokat.⁷ Egyebek között éppen Koszovó tematizálása volt az, ami Slobodan Milošević számára lehetővé tette a nép bizalmának megnyerését és a politikai hatalom megragadását,⁸ sőt az értelmiségiek meglepően széles körének támogatását. Ebben az időben jelentek meg azok a jelszavak (*Ne damo Kosovo* – Nem adjuk Koszovót, *Kosovo je Srbija* – Koszovó az Szerbia),⁹ amelyek mind a mai napig fellelhetőek a Koszovóval kapcsolatos szerb retorikában és propagandában. (A *Kosovo je Srbija* szlogen a legutóbbi időben a szerb kormány honlapján tűnt fel.¹⁰) Mindennek birtokában, s a jugoszláv köztársaságok ellentétes érdekeinek nyilvánvalóvá válása közepette¹¹ foszthatta meg Milošević 1989-től Koszovót az autonómia lényegi elemeitől. Milošević, aki így még a jugoszláv föderáció fölbomlása előtt fölszámolta Koszovó autonómiáját, „hosszú időre Szerbia belső ügyévé minősítette vissza a koszovói kérdést.”¹²

Bár a koszovói parlament 1991. szeptember 22-én kikiáltotta Koszovó függetlenségét, Miloševićéknek egy ideig nem kellett aggódniuk. Az Európai Közösség ugyanis, amely 1991. december 16-án meghatározta, hogy az önállósulni kívánó kelet-európai és szovjetunióbeli

⁷ Cigar, Norman: *Vojislav Koštunica and Serbia's Future*. Saqi Books–The Bosnian Institute: London, 2001. 19.

⁸ Antonić, Slobodan: Slobodan Milošević 1987–1997 közötti uralkodása: kísérlet a tipológiai meghatározásra. In: Szerbhórvát György (összeáll.): *Viszolygás a városból*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 2002. 82–108. itt: 82–86.

⁹ Jović, Dejan: *Jugoslavija. Država koja je odumrla*. Prometej: Zagreb, 2003. 390.

¹⁰ *Kosovo je Srbija*. <http://www.srbija.sr.gov.yu/kosovo-metohija/index.php?id=83395>

¹¹ Az 1980-as években a délszláv nemzetek között rendkívül komoly vita bontakozott ki arról, hogy kik a felelősek a Jugoszláviában kialakult súlyos gazdasági és társadalmi válságért, illetve arról, hogy milyen irányban kell keresni a kibontakozást. A rendkívül bonyolult kérdéskört kényyszerűen leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a szlovénok és a horvátok a piacgazdaságot, a társadalmi viszonyok liberalizálását, a többpárti demokráciát és Jugoszlávia konföderációjá történő átalakulását tűzték ki célul, a szerbek legnagyobb része pedig az úgynevezett modern föderációt, ami az adott körülmények között mindenekelőtt az 1974-es alkotmány centralizációs célú megváltoztatását, s a vezérelvű társadalmi modell elfogadását jelentette. A szlovénok különböző okokból a nagyobb jogokat követelő koszovói albánok mellé álltak, amit a szerb társadalom felháborodottan vett tudomásul.

¹² Juhász József–Magyar István–Tálas Péter–Valki László: *Koszovó. Egy válság anatómiája*. Osiris: Budapest, 2000. 41.

köztársaságok mely feltételek teljesülése esetén válhatnak függetlenné,¹³ nem foglalkozott az albánokkal. Amikor a koszovói albánok 1991. december 23-án függetlenségük elismerését kérték az EK-tól, a szervezet jelezte, hogy Koszovó nem tárgya a jugoszláv állam felbomlása utáni rendezésnek (kiválási joguk csak a köztársaságoknak van, az autonóm tartományoknak nincsen).¹⁴ A belgrádi vezetés és a párhuzamos intézményi struktúrát kiépítő koszovói albánok között 1997-ig különböző okok miatt egyfajta patthelyzet alakult ki. Ennek mindenekelőtt az vetett véget, hogy a radikalizálódó albán fiatalok az éppen zavaros időket élő Albániából nagy mennyiségű fegyverhez jutottak. Az addigi szórványos összecsapásokat ezután erőteljes fegyveres küzdelem váltotta fel. Bár a nemzetközi közösség viszonylag gyorsan megpróbálta megfékezni a konfliktust, azt valójában már akkor sem lehetett megoldani. Az albánok mindent elkövettek, hogy megszűnjön a tartomány feletti szerb fennhatóság, a szerbek pedig úgy igyekeztek eleget tenni a nemzetközi követeléseknek, hogy közben ne veszítsék el a Koszovó feletti szuverenitásukat.

A szerbek helyzetét egyfelől a koszovói albánok törekvései és fegyveres akciói, másfelől az 1999 elején megtartott rambouillet-i konferencián a nagyhatalmak által előterjesztett követelések nehezítették. Ez utóbbiak nem csupán Koszovó számára kívántak rendkívül kiterjedt autonómiát biztosítani, de bizonyos részüket (amelyek lehetővé tették volna, hogy a NATO erői szabadon mozoghassanak Jugoszlávia egész területén, hogy bármilyen területet és létesítményt igénybe vehessenek stb.) egy független állam egyszerűen nem fogadhatta el, hiszen azzal lényegében az ország megszállását törvényesítette volna.¹⁵ Mivel a NATO világgossá tette, hogy a követelések nem teljesítése esetén erőszakot fog alkalmazni, a belgrádi vezetés csak két, egymásnak szögesen ellentmondó, mindenképpen végzetes következményekkel járó döntés között választhatott. Az egyik az lett volna, hogy a nemzetközi közösség által követtelt intézkedéseket (vagy az azokhoz nagyon hasonló jogállami megoldásokat) ő maga, saját hatáskörében, akár a nemzetközi közösségre való

¹³ Ezek közé tartozott a jogállamiság, a demokrácia és az emberi jogok tiszteletben tartása, az etnikai és nemzeti csoportok és kisebbségek jogainak garantálása, a határok megváltoztathatatlanságának, illetve csakis békés, közös megegyezéssel alapuló megváltoztatásának elve. Đuro Degan, Vladimir: *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici*. Nakladni zavod Globus: Zagreb, 2002, 330–331.

¹⁴ B. L. Koszovó kronológiája 1988–2007. *História*, 2007. 2. 22.

¹⁵ Juhász et al.: i. m. 210–238.; *Interim Agreement for Peace and Self-Government In Kosovo*. Rambouillet, France – February 23, 1999. <http://jurist.law.pitt.edu/ramb.htm>.

hivatkozás nélkül, akár arra való hivatkozással, de gyorsan életbe lépteti. Ezzel kizárhatta volna ugyan a nemzetközi beavatkozást, de két szempont szinte lehetetlenné tette, hogy ezt az utat válassza. Egyrészt, a dolog belső logikájából következően, ez azt jelentette volna, hogy tudomásul veszi: a Koszovó fölötti tényleges hatalom az albánok kezébe kerül. Emiatt, valamint ennek szerbiai összefüggései miatt viszont a legteljesebb mértékben szembe kellett volna helyezkednie saját addigi politikájával. Ez lélektanilag nehezen lett volna feldolgozható, sok szempontból Milošević bukásához vezethetett volna, sőt destabilizálhatta volna Szerbiát. Belgrád a másik utat, a nemzetközi közösség követelésének elutasítását választotta, s minden jel szerint teljesen tisztában volt annak várható következményeivel. Talán éppen ezért, a második út szélsőségesen hazardírozó változatát valósította meg, annál is inkább, mert ez sokkal közelebb állt addig követett politikájához. Nem csupán a nemzetközi közösség követeléseit utasította el, de az addigiaknál is kíméletlenebbül lépett fel az albán lakossággal szemben, egyre nagyobb mértékben űzve el őket lakóhelyükről. A NATO ekkor a fegyveres beavatkozás mellett döntött, s 1999 júniusában megadásra kényszerítette Belgrádot. Szerbiának ki kellett vonnia fegyveres erejét Koszovó területéről és el kellett fogadni az ENSZ BT 1244-es határozatában foglaltakat.

1999 júniusától 2005 őszéig

Az 1244-es határozat¹⁶ új, ezúttal inkább az albánoknak kedvező patthelyzetet eredményezett, de nem volt teljesen elfogadhatatlan a szerbek számára sem. Igaz ugyan, hogy Koszovó területe nemzetközi protektorátussá vált, s az is igaz, hogy a dokumentum tartalmazta a Rambouillet-i követelések jelentős részét, de a vereséget elszenvedő szerbek számára több dolog mégis fontos eredmény volt. Egyfelől az, hogy a külföldi katonai erők tevékenysége ennek alapján Koszovó területére korlátozódott és – a Rambouillet-ban felvázolt elképzelésektől eltérően – nem érintette Szerbia egészét. Másfelől az, hogy a határozat több helyen is leszögezi, hogy Koszovó a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (a 2002. március 14-én kötött megállapodás, illetve az ennek alapján elfogadott

¹⁶ *RESOLUTION 1244* (1999) Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>. Magyar fordítását lásd kötetünkben.

alkotmány¹⁷ értelmében a jogutódnak minősülő Szerbia) része, amely lényegi autonómiát élvez. Harmadszor az, hogy előírta a koszovói albánok lefegyverzését. Koszovó nemzetközi felügyelet alá került: a katonai-biztonsági helyzetet a NATO felügyelte, a polgári közigazgatási funkciókat és számos ezzel összefüggő ügyet az ENSZ által létrehozott szervezet, az UNMIK intézte.¹⁸

Slobodan Milošević bukásakor, 2000 októberében Vojislav Koštunica, a korábbi ellenzék egyik legtekintélyesebb vezetője egy interjúban elismerte, hogy a jugoszláv hadsereg bűnököt követett el az albánok ellen Koszovóban, s kijelentette, vállalja a felelősséget azokért a háborús bűnökért, amelyeket elődje, Milošević elkövetett,¹⁹ de azt is elmondta, hogy a Hágával való együttműködés nem prioritás.²⁰ A Milošević bukásától 2006 őszéig terjedő időszakban (sőt nagyon sok szempontból mind a mai napig) sem ő, sem a többi szerbiai politikai erő nem törekedett arra, hogy javítson a szerbek és az albánok közötti viszonyon. Még az első pillantásra ilyennek tűnő törekvéseik is alapvetően csak a koszovói szerbek helyzetét szerették volna rendezni, és nem tették világossá milyen megoldást kínálnak föl az albánok számára. Pedig a szerb politikai vezetés 2001 eleje és 2007 ősze között Koszovó ügyében több fontos intézkedést hozott, és számos (nagy részt a nemzetközi közösséghez is eljuttatott) dokumentumban szögezte le a Koszovóval kapcsolatos álláspontját és követeléseit. Közülük a legfontosabbakat az alábbiakban ismertetem.

Az ellenzék hatalomra kerülésével csak lassan körvonalazódott a szerb álláspont. A szövetségi kormány 2001. március 2-án létrehozta a Koszovó és Metohia Bizottságot. Ennek vezetője a koszovói születésű Momčilo Trajković lett, aki egy ideig Milošević Szerbiájában is felelős volt a koszovói ügyekért. Trajković 1989 márciusában úgy vélte, hogy azok az albán gyerekek, „akik 1981-ben (amikor az albánok először követeltek maguknak tömegesen köztársasági státuszt Sz. I.) tíz évesek voltak ma a szeparatista szervezetekben és a börtönökben ülnek”, illetve, hogy az „albán szeparatizmus bűnösei éppen a mi politikai

¹⁷ *Tekst Ustavne povelje*. <http://www.srbija.sr.gov.yu/vesti/vest.php?id=2158&q=ustav>

¹⁸ Ennek részleteit lásd: Halász Iván: A válságkezelő nemzetközi igazgatás Koszovóban. *Pro Minoritate*, 2005/Tavaszi, 3–34.

¹⁹ L. J.: Kostunica elismerte a jugoszláv hadsereg koszovói bűntetteit. *Népszabadság*, 2000. október 25.

²⁰ KOSTUNICA: SRBIJA I CRNA GORA SU DEO EVROPE . 14. oktobar 2000. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2000&mm=10&dd=14&nav_category=1&nav_id=13897

rendszerünkben rejtőznek, épp az teszi lehetővé, hogy regenerálódjanak.”²¹ A Koszovó Köztársaság iránti igényt „háborús célnak” nevezte. Egyike volt azoknak, akik az 1980-as évek második felében azt hirdették, hogy (a szétesőben lévő) Jugoszláviát Koszovóban kell megvédeni, illetve, hogy Koszovó nem csupán Szerbia problémája (azaz, a többi köztársaság is aktívan vegyen részt annak megoldásában). (Ezért kifogásolta annak idején Milan Kučan, a szlovén kommunisták vezetője, hogy amikor a szlovénok – bizonyos értelemben Trajković elvárásának megfelelően – ismertették, hogy szerintük hogyan kellene megoldani a problémát, akkor szerb részről éles elutasításban volt részük. Kučan szerint a problémát annak felismerésével kellene kezdeni, hogy Szerbiában az albánok számítanak kisebbségnek, akiknek kisebbségi jogait a szerbeknek tiszteletben kell tartani, míg Koszovóban az albánoknak kell tiszteletben tartaniuk a koszovói szerb kisebbség jogait.). Trajković 1992 tavaszán, a szerb parlament Koszovó és Metohia ügyében illetékes bizottságának elnökeként, megtárgyalta a koszovói problémát a szerb magatartást kritizáló a belgrádi német nagykövettel. Kifejtette, hogy elfogadhatatlan a (nagykövet által előterjesztett Kučan javaslatára utaló) „kisebbségi többség kritériuma”, illetve a Koszovó számára javasolt különleges státusz, amelynek értelmében az albánok törvényhozói hatalommal, rendőrséggel, adminisztrációval és bírói szervekkel rendelkeznének. Éppígy elfogadhatatlannak nevezte, hogy a koszovói és a horvátországi szerbek ügyét azonos megközelítésben tárgyalják, mondván, a szerbek nem fogadják el, hogy a saját országukban kisebbségi sorba kerüljenek.²²

Egy idő múlva több okból is szembekerült Milošević-tyel, akit a megoldatlan koszovói probléma fő felelősének tekintett. Szerinte a koszovói albánoknak helyet kellett volna biztosítani a szerb politikai életben, méghozzá úgy, hogy a kisebbségi problémát a kétkamarás parlament egyik házában oldották volna meg. Ez a ház nemzeti(ségi) szempontból paritásos alapon épült volna fel (nem világos, hogy ez az elv csak az albánokra vonatkozott volna-e, vagy a többi kisebbségre is), s a nemzeti(ségi) szempontból fontos ügyekben konszenzuálisan döntött volna. A NATO boszniai bombázása után a szerb állam gyengeségére figyelmeztetett, 1996 tavaszán pedig arra, hogy „mindaz, ami eddig Jugoszlávia, illetve

²¹ Banjac, Dragan: Portret: Momcilo Trajkovic, lider Srpskog pokreta otpora sa Kosova. Cuvor kosovske kolevke. http://www.yurope.com/nasa-borba/arhiva/Jul98/1207/1207_5.HTM

²² Banjac, Dragan: Portret: Momcilo Trajkovic... i. m.

Koszovó és Metohia területén történt, sohasem volt a mi belső ügyünk, hanem a nagyhatalmak, mindenekelőtt az USA és Oroszország globális érdekeinek kérdése. Korábban sem, most pedig különösen nem az a fontos, hogy mit mondanak a szerbek és az albánok. A szerbek számára az egyedi lehetőség az maradt, hogy az igazi partnert válasszák ki.”²³

Bár Branislav Krstić építész – aki évtizedek óta foglalkozott Jugoszlávia kulturális örökségének kérdésével, valamint a koszovói probléma megoldásának elméleti és gyakorlati lehetőségeivel – már 2001 tavaszán azt javasolta, hogy a Koszovóval kapcsolatos szerb követeléseket az 1244-es határozatban meglévő és szerb szempontból jól kihasználható lehetőségekre építsék, annak betartását követeljék meg a nemzetközi közösségtől, elképzelése (helyesebben szólva annak egy része) csak lassan vált a szerb politika részévé. Egyik legfontosabb javaslata szerint Szerbiának alá kellene írnia a Milošević által elutasított rambouilleti-i szerződést, akkor ugyanis az ország egy, a daytoni szerződéshez hasonló jelentőségű nemzetközi dokumentummal biztosíthatná alkotmányos jogait. Azt javasolta, hogy – a nemzetközi szerződésekre hivatkozva – követeljék a koszovói szerb kulturális örökség védelmét.²⁴

Az épített kulturális örökség területi elhelyezkedését vizsgálva Krstić úgy vélte, hogy közülük az igazán jelentősek olyan helyeken fekszenek, amelyeken nincs jelentős albán etnikum. Meggyőződése szerint a szerbek hivatkozása a történelmi jogra éppoly legitim, mint az, hogy az albánok arra hivatkoznak, hogy Koszovó területén ők vannak többségben. Szerinte ezen az alapon jogos lenne, hogy Koszovó területén két entitást hozzanak létre. A szerb entitásba azok a települések tartoznának, ahol a szerbek (és más szlávok) a magánkézben lévő földek 60 százalékát birtokolják, s a lakosság 57,1 százalékát teszik ki. Hangsúlyozta, hogy a két entitás létrehozása nem jelentheti Koszovó felosztását.²⁵

A szerb politikusok eléggé bizonytalanok, néha megosztottak voltak Koszovó kérdésében. Krstić partnerei és vitapartneri közé tartozott Nebojša Čović, a 2000 decemberében beiktatott új szerb kormány egyik

²³ Banjac, Dragan: *Portret: Momcilo Trajkovic...i. m.*

²⁴ Krstić, Branislav: *Pismo o elementima za izgradnju državne strategije*. <http://www.danas.co.yu/20070611/feljtton1.html>

²⁵ Ugyanő: *Strategija prema Kosovu u senci stranačkih sukoba*. <http://www.danas.co.yu/20070706/feljtton1.html>

alelnöke.²⁶ Čović támogatta ugyan Krstić elképzelését, de úgy vélte, hogy nem érdemes a boszniai példát követni, s az „entitások” megnevezés helyett talán jobb lenne közösségekről beszélni. Szerinte a cél „a szerbek integrációja az új koszovói társadalomba”. Krstić szerint viszont „Koszovó esetében a »társadalom« az állam szinonimája. Nem lehet reálsan elvárni azt, hogy a szerbek integrálódjanak a koszovói társadalomba, amikor az albánok nem integrálódtak a szerbbe.”²⁷ Čović 2001 nyarán Koszovó kantonizálása mellett állt ki.²⁸

2001. augusztus 2-án a szövetségi és a szerb kormány létrehozta a Koszovó-Metohiával foglalkozó Koordinációs Központot, amelynek Čović lett az elnöke, s amely elfogadta a koszovói probléma megoldásáról szóló programot. Bár a program szövege nem lelhető fel az interneten, az annak kidolgozásában fő szerepet játszó Čović nyilatkozatából az derül ki, hogy már ekkor megfogalmazódott néhány máig követett alapelv, s az is, hogy több kérdésben nagy volt a bizonytalanság. Szerbia állást foglalt az 1244-es BT határozat maximális tiszteletben tartása mellett, ideértve az ország területi épségének és szuverenitásának tiszteletben tartását. A programot ismertető Čović hangsúlyozta, hogy korai még a végső megoldás módjáról beszélni, s közölte, Szerbia egyik legfőbb törekvése, hogy megakadályozza annak a veszélyes folyamatnak a kibontakozását, amelynek végső célja az, hogy Koszovó, bizonyos nemzetközi körök támogatásával független legyen. A Koordinációs Központ munkájába bevonták a koszovói szerbek képviselőit is. Az albánokkal

²⁶ Čović a kilencvenes években a Milošević-féle szocialista párt egyik befolyásos tagja volt, de onnan eltávolították. Ezután a Milošević-ellenes ellenzéki tömörülés, a DOS egyik vezető politikusa lett. Jelentős szerepe volt abban, hogy a Koszovó határa mentén élő fegyveres délszerbiai albánoknak nem sikerült területüket Koszovóhoz csatolniuk. Komoly vitái voltak ugyan Koštunicával a koszovói helyzet megítéléséről, de 2004-ben ő is ellenezte, hogy az ottani szerbek részt vegyenek a tartományi parlamenti választásokon. „Ha a szerbek részt vennének a választásokon, akkor a nemzetközi közösség története az állítólagos multietnikus Koszovóról legitimitást nyerne, miközben ez a történet egyszerűen nem felel meg az igazságnak. Ezzel pedig a nemzetközi közösség és bizonyos körök a független Koszovóhoz vezető utat egyengetnék.” – mondta. („NEMA RAZLOGA DA SRBI IZAĐU NA IZBORE” 07. 08. 2004, <http://www.b92.net/news/indexs.php?order=priority>).

²⁷ Krstić, Branislav: Nerealno očekivanje da se Srbi integrišu u kosovsko društvo. <http://www.danas.co.yu/20070618/feljton1.html>

²⁸ Ugyanó: Čović nudi kantonizaciju umesto dva entiteta. <http://www.danas.co.yu/20070620/feljton1.html>

szembeni szerb érzelmeiről, fenntartásairól pedig Čović azon kijelentése tanúskodik, amely szerint valószínűleg lassan eljutnak oda is, hogy az albánokat is bevonják a Központ munkájába, de csak lassan.²⁹ Ugyanerre utal az a megjegyzése is, hogy a Központ alapvető célja a koszovói szerb és más nem albán közösségek helyzetének javítása, s ebben az összefüggésben meg sem említette az albánokat.³⁰ Kétségtelen tény, hogy a szerb vezetés fenntartásaihoz hozzájárult az a tény is, hogy 1999 nyarán a menekülésből visszatérő albánok gyakran álltak bosszút a szerb fegyveres erő védelme nélkül maradt koszovói szerb lakosságon, s ennek megakadályozásában a nemzetközi erők igen sokáig erőtlennek bizonyultak.³¹ Az ebben az időben elmenekült szerbek visszatérésének ügyét mind a mai napig nem sikerült rendezni.

2001 novemberében elfogadták „Az UNMIK és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság közös dokumentuma” címet viselő megállapodást.³² Bár a szerbek ebben megerősítettek néhány számukra fontos alapelvet, de sem akkor, sem később nem sikerült elérniük, hogy a szerb rendőri és katonai erők egy része (az 1244-es BT határozat 2. mellékletének 6. pontjának megfelelően, bizonyos feladatok ellátása érdekében) visszatérhessen Koszovóba.

Amikor 2003 elején Michael Steiner, az UNMIK akkori vezetője, azt javasolta, hogy kezdjék meg a Koszovó státuszáról szóló tárgyalásokat, amelyek kiindulópontja a ciprusi rendezés elve lett volna, Zoran Đinđić szerb miniszterelnök ugyancsak úgy vélte, elérkezett az idő a kérdés rendezésére, de kifogásolta, hogy a nemzetközi közösség Koszovóból független államot kíván létrehozni. Ezt bizonyította számára a Nemzetközi Válságcsoport (ICC) 2002 márciusában kidolgozott dokumentuma Koszovó feltételes függetlenségéről,³³ illetve az, hogy az amerikai kong-

²⁹ *USVOJEN COVICEV PLAN ZA KOSOVO*. 2. avgust 2001. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2001&mm=08&dd=02&nav_category=1&nav_id=28575

³⁰ *KONSTITUISAN CENTAR ZA KIM*. 3. avgust 2001. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2001&mm=08&dd=03&nav_category=1&nav_id=28604

³¹ Ian King–Whit Mason: *Peace at Any Price*. Cornell University Press: Ithaca New York, 2006. 49–73.

³² Zajednički dokument UNMIK-a i Savezne Republike Jugoslavije. <http://www.srbija.sr.gov.yu/kosovo-metohija/?id=19942>

³³ A Kosovo Roadmap (I): Addressing Final Status. *Europe Report* N° 124. 1 March 2002. <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=1640&l=1>

resszus 2003. januári határozataiban támogatta Koszovó függetlenségét.³⁴ Miközben a szerb politika meghatározó erői abban az időszakban és azóta is mindent elkövettek, hogy megőrizték Koszovó feletti szuverenitásukat, voltak olyan erők, amelyek úgy vélték, szerb szempontból jobb lenne, ha lemondának Koszovóról, s az albánokkal együtt kidolgozott stratégia alapján gyorsan bejutnának a határok nélküli Európába.³⁵

2003 júliusában Čović, illetve V. Jovanović, aki Milošević alatt külügyminiszter volt, külön-külön dokumentumban fejtette ki, hogy milyen Koszovó-politikát kellene követni.³⁶ A két dokumentum egységes volt abban, hogy Szerbia nem mondhat le Koszovóról, hogy az egyetértése nélkül megvalósított lépések törvénytelenek, és zsarolást jelentenek. Mind a két dokumentum amellet teszi le a voksot, hogy Koszovónak a leghelyesebb autonómiát kell biztosítani³⁷, de nem rendelkezhet az államiság jegyeivel. Olyan entitás lenne, amelyen belül a szerbek kulturális és területi autonómiát élveznének, s Szerbiának a terület fölötti szuverenitása senki előtt sem lehetne kétséges.

2004. március 26-án Belgrádban parlamenti határozatot fogadtak el Koszovóról.³⁸ Az alkalmat a Koszovó területén márciusban kitört erőszak szolgáltatta. A határozat kiemelte, hogy „az albán lakosság azután is ellenségesen viselkedett a szerbekkel szemben, miután a polgári és katonai misszió 1999 júniusában megérkezett a tartományba. Erről tanúskodik a gyilkosságok és gyújtogatások hatalmas száma éppúgy, mint az állandó fenyegetések, amelyeknek a célja az volt, hogy erőszakosan kiűzzék a szerbeket a tartományból. Ezért bizonyos, hogy a március 17-e és 19-e közötti események nem jelenthetnek meglepetést, és ez csak növeli a nemzetközi béke- és biztonsági erők felelősségét.” Ezen kívül leszögezi: „ez a közvetlen következménye annak, hogy a nemzetközi adminisztráció illetékességeit a koszovói ideiglenes szervekre ruházták át”. A történeteket

³⁴ Julie Kim–Steven J. Woehrel: *Kosovo and U.S. Policy: Background and Current Issues*. 2007. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL31053.pdf>

³⁵ *INICIJATIVE ZA KOSOVO I KRIZA NA JUGU CENTRALNE SRBIJE*. <http://www.dnevnik.co.yu/arhiva/17-02-2003/Strane/spec.htm>

³⁶ Krstić, Branislav: *Državno veće najavljeno i – zaboravljeno*. <http://www.danas.co.yu/20070719/feljtton1.html>; Ugyanő: *Čović prepisuje stavove Miloševićevog ministra*. <http://www.danas.co.yu/20070720/feljtton1.html>

³⁷ Az idézett anyagból nem derül ki, hogy ők mit értettek ezen.

³⁸ *Rezolucija o Kosovu i Metohiji*. 26. marta 2004. <http://www.srbija.sr.gov.yu/kosovo-metohija/?id=19936>

etnikai tisztogatásnak tekintette, és hangoztatta, hogy a szerb állam vállalja a fentiekkel összefüggő feladatokat és kötelezettségeket.

A szerb kormány, majd 2004. április 29-én a szerb parlament elfogadott egy dokumentumot, amely „A Koszovó és Metohia területén jelenleg tapasztalható helyzet politikai megoldásának terve” címet viseli.³⁹ A dokumentum egyebek között azt követeli, hogy tegyék lehetővé a szerbek (és az ezt kívánó más etnikumok, a romák, a gorániak, a bosnyákok és muzulmánok stb.) számára a területi autonómia kialakítását (Krstić szerint autonómiát az autonómián belül), ami azonban nem jelentheti a tartomány felosztását. A létrehozandó autonómiák területét azok a községek és települések alkotnák, amelyekben a szerbek az 1999-es menekülésük előtt többségben voltak, s magukba foglalnák azokat a mezőgazdasági területeket is, amelyek az e területeken élő szerbek tulajdonát képezték. Mivel vannak olyan városok, amelyekbe az egykor ott lakó szerbek belátható időn belül nem térhetnek vissza, az ő számukra igazságos kártérítés járna. „Ez azt jelentené, hogy a szerbeknek joguk van azokra a területekre is, amelyek természetől adottan kötik össze azokat a szerb többségű településeket, amelyek korábban nem voltak többségben, de amelyekbe az etnikai tisztogatás után elmenekült lakosok visszatérnek. Ez az előfeltétele annak, hogy a területi autonómia jövőbeni területei a régió jellegével bírjanak.” Bár a dokumentum hivatkozik a lényegi autonómiára, valójában nem Koszovó státuszát kívánja rendezni, hanem csak az ott élő szerbekét. Három hónappal később a szerb kormány megállapította, hogy a nemzetközi közvélemény számos olyan javaslatot elfogadott, amelyeket a kormány a tervezet alapján terjesztett eléje.

2005 ősze után

2005. november 21-én, amikor világossá vált, hogy megkezdődnek a Koszovó végleges státuszáról szóló tárgyalások, a szerb parlament határozat fogadott el⁴⁰ arról, hogy milyen felhatalmazásokkal ruházza fel a státusz-tárgyalásokon részt vevő szerb tárgyalócsoportot. Ebben számos nemzetközi dokumentumra, illetve a fentiekben felsorolt szerbiai

³⁹ *Plan za političko rešenje sadašnje situacije na Kosovu i Metohiji.* <http://www.srbija.sr.gov.yu/kosovo-metohija/index.php?id=19840>

⁴⁰ *REZOLUCIJA Narodne skupštine Republike Srbije o mandatu za političke razgovore o budućem statusu Kosova i Metohije.* 21.11.2005. http://www.parlament.sr.gov.yu/CONTENT/LAT/AKTA/AKTA_DETALJI.ASP?ID=305&T=Z#

álláspontokra hivatkozva megerősítik Szerbia Koszovó feletti szuverenitására vonatkozó igényét. A dokumentum szerint: „A Szerb Köztársaság nemzeti parlamentje egyöntetűen kifejezi azt a meggyőződését, hogy az egész nemzetközi közösséggel közös az az álláspontja, mely szerint elfogadhatatlan, hogy egy demokratikus ország nemzetközileg elismert határait annak akarata ellenére megváltoztassák. Minden arra irányuló kikényszerített megoldás, amely a Szerb Köztársaság felosztása tényleges legalizálásának formájában területe valamely részének egyoldalú elszakításával jár együtt, nem csupán egy demokratikus ország elleni erőszakot jelentene, de a nemzetközi jog elleni erőszakot is. Nincs kétségünk afelől, hogy ez nem pusztán egy mind a nemzetközi jogban, mind a világ-szervezet gyakorlatában hihetetlen eset lenne, de egyúttal beláthatatlan, hosszú távú következményekkel járna az egész világ nemzetközi rendjére is. (...) Tekintettel az idézett jogi érvekre, a Szerb Köztársaság nemzeti parlamentje Koszovó és Metohia jövőbeni státuszának bármiféle kikényszerített megoldását illegitimnek, jogellenesnek és érvénytelennek nyilvánítana.” A határozat ezért kompromisszumokon alapuló megegyezést szorgalmaz, és azt állítja, hogy megvan a politikai akarat arra, hogy Koszovó számára olyan stabil és állandó megoldást találjanak, „amelyben a tartományban élő albánok legitím érdekeit teljes mértékben tekintetbe kell venni”. A dokumentum olyan jövőbeni státuszt kíván kialakítani, amely Koszovó valamennyi lakosa számára biztosítja a benne hosszasan felsorolt emberi szabadságjogokat. Ennél többet azonban nem tudunk meg arról, hogy Szerbia milyen státuszt kínál föl a koszovói albánoknak.

Ennek ellenére a fenti dokumentum az első jele annak, hogy Szerbia túl kívánt lépni az addigi defenzív politikán. Egyrészt azzal, hogy a nemzetközi jog megsértésével vádolta meg a Koszovó függetlenségét előkészítő nemzetközi közösséget és a beláthatatlan következmények emlegetésével (a balkáni régióban és a példa nyomán másutt is bekövetkező instabilitás rémképével) igyekezett eltántorítani céljától. Ez a retorika azóta is a legfőbb eleme Szerbia diplomáciájának és érvelésrendszerének. Másrészt azzal lépett túl a korábbi politikán, hogy a fenti parlamenti határozat alapján kidolgozta a Koszovó státuszára vonatkozó javaslatát. 2006. január 5-én ugyanis a tárgyalócsoport rögzítette azokat a szempontokat, amelyeket a tárgyalásokon képviselni kívánt. Természetesen a nemzetközi jogból, valamint Szerbia szuverenitásának és területi integritásának tényéből indult ki. Nemzetközi jogi érvennyel bíró általános megállapodás elfogadását javasolta, amely egyebek között

olyan alkotmányos garanciákat írna elő, amelyek a decentralizáción és más intézményi és jogi garanciákon keresztül biztosítanák a szerb és más nem albán közösségek helyzetét. „Az általános megállapodást húsz évre kötnék meg, a megújítás lehetőségének fenntartásával. Valamennyi érdekelt fél egyetértése esetén az esetleges változásokról korábbi időpontban is tárgyalni lehetne.” Fölvázolta Koszovó jövőbeni státuszának alkotmányos megoldását is. Ez a megfogalmazás szerint lényegi autonómiát biztosítana a tartománynak. Ennek értelmében a tartomány bizonyos számú kivételtől eltekintve szinte mindent önállóan intézhetne. Szerbia (Szerbia-Montenegró) fennhatósága alatt maradna a külpolitika, a határőrizet, az emberi jogok védelme, a pénzügy, a szerb vallási és kulturális örökség védelme és vámügyek. Koszovó törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalommal rendelkezne, s olyan széleskörű pénzügyi autonómiát kapna, amely magába foglalná azt is, hogy a tartomány hiteleket vehetne föl a nemzetközi pénzintézetektől, és közvetlen befektetésekben részesülhetne. Az alkotmány rendezné el a Szerbia és Koszovó közötti viszonyokat is. Koszovó a nemzetközi szinten államokkal, régiókkal és nemzetközi intézményekkel is kapcsolatokat alakíthatna ki, de nem nemzetközi jogi szubjektivitásként. Ez a nemzetközi együttműködés nem veszélyeztetheti Szerbia, illetve Szerbia és Montenegro államérdekeit.⁴¹ A dokumentum lényege a (Koszovó legyen) „több mint autonómia, de kevesebb, mint köztársaság” formulával lett széleskörűen ismertté.

Amikor a szerb kormány 2006 folyamán szembesült azzal, hogy Ahtisaari nem az általuk felvázolt autonómia kialakítását, hanem Koszovó függetlenségét tekinti reális célnak, a szerb politika a korábbiaknál agresszívabbá, fenyegetővé vált, s ezzel bizonyos részsikereket is elért. Ilyen részsiker volt, amikor 2006-ban a radikálisok esetleges hatalomra jutásának rémképével arra készítette Ahtisaarit, hogy a végleges rendezésről szóló javaslatát 2006 novembere helyett csak 2007 februárjában, a szerbiai parlamenti választások után terjessze elő. Ezt a magatartást erősítette, hogy Szerbia az orosz politika irányítóiban fontos szövetségessé lett. A szerb kormány attól kezdve arra törekedett, hogy a nemzetközi közösség Koszovóra vonatkozó döntéseit minél későbbre halasszák. Ez a politika azonban csak 2008 elejéig volt sikeres, hiszen 2008. feb-

⁴¹ *Platforma državnog pregovaračkog tima o budućem statusu Kosova i Metohije - sažeta verzija drugog i trećeg dela Platforme usvojene 5. januara 2006.* <http://www.srbija.sr.gov.yu/kosovo-metohija/index.php?id=51322>

ruár 17-én a koszovói parlament kikiáltotta a függetlenséget, s azt 2008. június elejéig 42 ország elismerte.

Szerbia azonban ezzel egyáltalán nem tekinti lezártnak Koszovó ügyét. Mindenekelőtt arra hivatkozik, hogy nemigen várható a függetlenséget elismerő országok számának növekedése, ami viszont azt jelenti, hogy a Föld közel kétszáz országának jelentős többsége nem ismeri azt el. Annak is jelentőséget tulajdonítanak, hogy az el nem ismerők között van néhány igen jelentős ország: Oroszország, Kína és a muzulmán világban fontos szerepet betöltő Indonézia. Erőteljesen hangsúlyozzák, hogy még az EU tagállamai között is több olyan van, amely közölte, semmilyen körülmények között nem ismeri el Koszovó függetlenségét (Románia, Szlovákia), illetve amelyek még kívárnak (Spanyolország, valamint a nem EU-tag Montenegró). Az említett tények miatt Szerbia arra számít, hogy az ENSZ 2008 őszi közgyűlésén látványos többségben lesznek azok az államok, amelyek a szerbek igazát fogadják el. Ugyancsak a szerbek eltökéltségét erősíti, hogy a nemzetközi közösségben, és magában az ENSZ-ben tapasztalható nagyfokú bizonytalanság miatt az EU kénytelen volt későbbre halasztani az általa szervezett EULEX misszió működésének megkezdését.⁴² E törekvés megértéséhez érdemes még az alábbi két szempontot figyelembe venni.

A Koszovó-diskurzus 2000 után is erőteljesen jelen volt a szerb politikai életben, annál is inkább, mert belpolitikai okokból szinte az egész azóta eltelt időszakra a permanens választási láz nyomta rá a bélyegét. A legjellemzőbbnek azt tartom, hogy a Koszovó-diskurzus ugyan folyamatosan jelen volt valamennyi párt retorikájában, de igazából két párt volt, amely folyamatosan erre építette politikai stratégiáját és taktikáját. Ez a kettő a Vojislav Koštunica által vezetett Szerbia Demokratikus Pártja, illetve a Szerb Radikális Párt volt. Az, hogy a Koszovó-diskurzus, adott esetben az emberek beállítódásától függetlenül mennyire eluralta a politikusok gondolkodását, jól látható volt 2006-ban, az új szerb alkotmányról tartott népszavazás idején. A népszavazás célja az volt, hogy az alkotmány erejével erősítsék meg a szerb nép azon akaratát, mely szerint Koszovó és Metohia Szerbia szerves része. A népszerűségét veszni látó Koštunica így kívánta megerősíteni helyzetét a politikai színtéren. Kicsit elszámította magát, hiszen a lakosság meglehetősen érdektelennek

⁴² Fratini: EULEKS na jesen. 27. maj 2008. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?nav_category=640&dd=27&mm=5&yyyy=2008

mutatkozott, s a részvételi arány csak azután haladta meg az érvényességhez szükséges 50 százalékot, amikor Koštunica és más politikusok a népszavazás napjának délutánján a tévén keresztül buzdították a polgárokat, hogy az új alkotmány érdekében menjenek el szavazni.⁴³

Koštunica a felemásra sikeredett népszavazás után is állandóan instrumentalizálta Koszovó problémáját, s ezzel arra kényszerítette a többi politikust, hogy ők is folyamatosan tartsák napirenden a kérdést. Még inkább felerősödött a Koszovó retorika 2008-ban a választások évében. A radikálisok, Koštunicáék és a szocialisták mereven ragaszkodtak Koszovó szent földjéhez és mindent ezen az optikán keresztül szemléltek. A többi párt pragmatikusan közelítette meg a témát, s bár Koszovóról ők sem akartak lemondani, az EU elvárásait is fontosnak tartották. Mindössze két kisebb párt mert szembeszegülni az általános közhangulattal. A liberális párt már 2007 elején kimondta, hogy Koszovó elveszett, s ezt a szerb társadalomnak tudomásul kell vennie,⁴⁴ s hasonlóképpen közelítette meg a kérdést a Nenad Čanak által vezetett Vajdasági Szociáldemokrata Liga.

Az általános közhangulatot viszont Boris Tadić köztársasági elnök öntötte szavakba akkor, amikor 2008. április 29-én aláírta az EU-val a Stabilitási és Társulási Szerződést, de még közvetlenül az említett szerződés aláírása előtt is úgy nyilatkozott, hogy „Szerbia továbbra sem mond le Koszovóról”.⁴⁵

Ezen a ponton vissza kell térni Trajković azon fent idézett gondolatára, miszerint a szerbek nem fogadják el, hogy a saját országukban kisebbségi sorba kerüljenek. Ez az állítása a szerbek számára annyira magától értetődő volt, hogy többnyire nem is argumentálták különösebben, s inkább csak a külföldiekkel folytatott megbeszéléseken tértek ki rá egy-egy mondat erejéig. Így tett például Oliver Ivanović, a koszovói szerbek egyik vezetője. Göncz Kingával folytatott pristinai tárgyalása alkalmával arra a kérdésre, hogy vajon a szerbek úgy érzik-e, hogy a kisebbségi jogok védik őket, ezt válaszolta: A koszovói szerbség nem kisebbség, hiszen Koszovó Szerbia része.⁴⁶

⁴³ Izlaznost na referendumu: Dizanje glasova VREME 826, 2. novembar 2006. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=470014>

⁴⁴ Jovanović: Stop kohabitaciji. 14. januar 2007. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2007&mm=01&dd=14&nav_category=418&nav_id=227607

⁴⁵ Szerbia az EU miatt sem mond le Koszovóról. 2008. 04. 29. <http://index.hu/politika/kulhirek/351105/>

⁴⁶ IVANOVIC: MADJARSKA JE ZA KOMPROMISNO RESENJE NA KOSOVU. http://www.mfa.gov.yu/Srpski/Bilteni/Srpski/b070806_s.html+%22Srbi+na+-Kosovu+nisu+manjina%22&hl=hu&ct=clnk&cd=2&gl=hu

A szerb nemzeti gondolat egyik harcos képviselője, Artemije, a Raška-prizreni egyházkerület püspöke a Gračanicában lévő püspöki palotában az UNMIK rendőrség, illetve a Koszovói rendőrség (KPS) két vezetője előtt kicsit részletesebben is kifejtette ezt a kérdéskört. Mivel a vendégek arról próbálták meggyőzni, hogy a szerbek helyzete javul, hogy a rendőrség a helyzet további normalizálásra törekszik, s a rendőrség albán vezetője Koszovó állampolgárait emlegette, Artemije így reagált. „Miféle koszovói állampolgárokról beszél? Vajon nem prejudikálja-e Ön ezen a módon Koszovó és Metohia státuszát, azt, amely még az eljövendő tárgyalások témája kell legyen? Mi a szerb államban élünk, Koszovó és Metohia területén is Szerbia állampolgárai élnek, éppúgy, mint ahogy Sumadiában és a Vajdaságban is Szerbia állampolgárai élnek. Koszovó és Metohia még mindig a szerb állam része és területének ezen a részén Szerbia állampolgárai élnek. A »Koszovó állampolgárai« fogalom nem létező fogalom, mert Ön is Szerbia állampolgára.” – mondta.

Külön kitért az UNMIK-rendőrség azon többször megismételt kijelentésére, hogy a szerbek kisebbséget képeznek. „A szerbek Koszovóban és Metohiában nem kisebbség és nem is lehetnek kisebbség. Nem lehetnek kisebbség a saját országukban. Koszovó és Metohia a szerb állam része, ezért megengedhetetlen arról beszélni, hogy a szerbek kisebbség Koszovóban és Metohiában. Arra kérem Önt, törölje ki a szótárából azt a fogalmat, hogy a szerbek kisebbség Koszovóban és Metohiában.”⁴⁷

Amint azt Tadić elnök fent idézett szavai mutatják, szerb szempontból a helyzet 2008. február 17-e, Koszovó függetlenségének kihirdetése után sem változott: a szerb politikusok nem fogadják el azt, hogy Koszovó független állam lett, és ez az ő számukra még hosszú ideig így is marad. Igazuk elismertetése érdekében még sokáig folytatják majd a külpolitikai csatározásokat, mégpedig a számunkra nagyon is jól ismert módon: „Nem, nem, soha.”

⁴⁷ Vladika Artemije razgovarao sa šefovima policije na Kosovu i Metohiji. <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2006/01/09/srpski/P06010802.shtml>